

El “Ball dels Moliners” de la Pobla de Lillet

per NÚRIA ALBA ROMA

Malgrat que no es ballen des del dimarts de Carnestoltes de l'any 1924, Els Moliners són encara ben presents a la Pobla de Lillet, i la seva música ressona en el cor de la plaça del Molí de la Vila. L'autora fa una extensa anàlisi d'aquesta festa perduda.

Introducció

Caldrà que abans d'intentar analitzar el *Ball dels Moliners*, que se celebrava a la Pobla de Lillet els dimarts de Carnestoltes, sintetizem alguns dels trets essencials que els antropòlegs han definit per al Carnestoltes. Crec que això és totalment necessari per tal de poder copsar allò que el ball té de característic i allò que té de comú a d'altres tipus de celebracions d'arreu de Catalunya.

Dins del calendari cristià, el Carnestoltes és aquell període que precedeix a la Quaresma, i que es caracteritza per un alt grau de permissivitat, en contraposició als rigors del període posterior, els trets específics del qual són l'austeritat i el magre, com a preparació per a la Pasqua. Seguint a Caro Baroja¹ i com ara veurem, el gran mèrit del cristianisme ha estat justament el d'aconseguir integrar elements simbòlics i lúdics pagans de diverses procedències dins d'un calendari emotiu marcat per festivitats cristianes, conservant el ritme popular de celebracions i rituals.

Podem establir una cronologia del Carnestoltes, amb uns dies de pujada o preparació que comencen amb Sant Antoni —mes de gener—, segueixen amb la Candelera, Sant Blai, Santa Àgata, etc., arriben al climax en els *darrers dies* —dijous gras, dissabte, diumenge i dimarts de Carnestoltes— i són liquidats el Dimecres de Cendra, que podem considerar alhora el darrer dia de Carnestoltes i el primer de Quaresma.

La tipologia de les festes d'aquest cicle, tot i ésser molt variada, per l'extraordinària reiteració d'alguns punts molt característics, pot reduir-se a aquests trets:

- Disfresses animals o antropomorfes, mascarades. Inversió sexual per mitjà de la disfressa i/o la màscara.
- Inversió de l'ordre social; govern de les dones, dels esclaus, dels infants.

El “Ball dels Moliners” segons un dibuix del Costumari de J. Amades

- Violència establerta; balls que acaben a cops, mules que enguuen guitxes, guerres de confits, etc.
- Menjar gras i abundós, àpats comuns.
- Mort d'un personatge, humà o animal.
- Escampada de cendra, farina, gra (segó, arròs, etc.).

Per a alguns d'aquests elements enciuen bé les explicacions de tipus sociològic, ja que el Carnestoltes consisteix en una vàlvula de seguretat per al sistema social, complint una funció de camí de desfogament ritualitzat, contraposat a la rutina quotidiana i l'opressió social consuetudinàriament acceptada; la festa tindria un valor catàrtic per a la societat, al permetre als seus membres, emparats per l'anonimat de les disfresses i la tolerància temporal —restringida a aquest dies—², gaudir de liberalitat en

els terrenys habitualment més reprimits: possibilitat d'esplai sexual, de crítica social més o menys despiatada i de subversió de l'ordre establert. Quan arribava el temps de Carnestoltes, hom podia vestir-se com si fos del sexe contrari, apallissar un rival, menjar fins a afartar-se, robar o lliurar-se a qualsevol tipus de pràctiques, habitualment condemnades per les autoritats humanes o les divines.

A un altre nivell, si cerquem les possibles arrels de la festa, un cop constatem la seva universalitat, topem amb multitud de simbolismes, que tot i observats amb la precaució que aconsella Caro Baroja a l'obra citada anteriorment, ens expliquen la proliferació de trets comuns no ja als Carnestoltes de tot Catalunya, sinó que també, probablement, als de totes les cultures conegudes.

El Molí de la Vila, era on hi ha, actualment, una entitat bancària.

ROMAN

Així, trobem entre els romans les festes d'inversió social: *Saturnals* (govern dels esclaus) i *Matronalia* (govern de les dones) i les festes de rituals propiciatoris de la fecunditat en les dones i en les collites i per a la preservació dels ramats (*Lupercalia*).

Sense arribar a les agosarades afirmacions —des del meu punt de vista— d'Amades, qualificant els casos de disfresses amb pells d'animals de reminiscències de cultes a les divinitats totèmiques, si que podem acceptar la tesi de Josefina Roma³, que ens descriu aquest moment del calendari, el de la mort de l'hivern (simbolitzat per aquest animal pelut que apallissen arreu els dimarts), com una lluita de forces oposades: l'hivern i la primavera, la mort i la resurrecció, l'inframón dels difunts influïnt dualment en el món dels vius. D'aquí els riutals agraris de propiciació de les collites amb cendra i farina. La cendra té una clara ambivalència: pot purificar la terra i fecundar-la, però, alhora, ens remet a la mort de tot el cosmos humà; ens fa esperar bones collites, però ens recorda també que el cicle tornarà a tancar-se a la tardor, amb la mort de la naturalesa tal com, ja en el món cristià, ens ho recordaran els capellans, el Dimecres de Cendra.

El moment, amb tot, és d'enterrament de l'hivern i de preparació de la terra per a la resurrecció pasqual: matem l'ós de l'hivern, sortit de l'inframón de les caveres, a l'època en què cal abonar els camps, preparar els conreus, sembrar, podar, etc.

De tota manera, i malgrat aquests simbolismes tan bonics que els antropòlegs han sabut retrobar, el Carnestoltes

ha arribat a la nostra època despulpat de tot el que no siguin els signes externs —perdent-ne molts i modificant-ne d'altres per aculturació o evolució— i fins i tot, com és el cas del *Ball dels Moliners*, ha arribat a desaparèixer, davant d'altres sistemes de desfogament de les tensions socials (o de repressió d'aquestes tensions?).

El Ball dels Moliners. Descripció i enumeració d'altres balls similars

No crec que hi hagi cap inconvenient a transcriure aquí el que ha recollit Amades⁴ en el seu *Costumari*, ja que en aquest cas coincideix totalment amb els estimonis directes recollits a la Pobla i té l'avantatge d'ésser molt detallat. Tan sols cal afegir que —Amades no ho diu— el ball acabava generalment en una baralla entre participants i espectadors, de manera que l'escampada de cendra simbòlica era acompanyada d'una escampada de cops i d'una violència bastant menys simbòlica del que podríem suposar des de la nostra perspectiva.

El *Ball dels Moliners* era ballat a la Plaça del Molí de la Vila el dimarts de Carnestoltes. Vegem doncs el que d'aquest ball ens explica el *Costumari*:

"Un home, amb l'esquena coberta per una grossa pell de bou o de moltó i algunes vegades amb la testa armada de grosses banyes, es situa enmig de la plaça, proveït d'una mesura de fusta de tres quartans i un bastó. Amb aquest, que fa voltar per dintre de la mesura, simula un soroll més o menys semblant

a la mola d'un molí fariner en giravoltar, fent veure que mol. Al seu voltant fan rodona una colla de minyons vestits de dona, tan malfardats com sabem. Porten un llarg bastó a tall de filosa amb una patata o altre estrany fruit clavat al capdamunt, amb el qual volen simular la borra que filen. Duen al coll grosses coxineres que volen figurar els sacs de farina que porten al molí. Al so d'una graciosa tonada de flabiol fan un ball rodó a l'entorn del moliner, que, sol enmig de la rodona, no para de repicar les parets de la mesura amb el bastó, fent veure que mol. Quan les dones que voltan n'estan cansades es llances al damunt del moliner i amb les suposades filoses li venten una grossa pallissa, que el bon home aguanta amb la pell que li cobreix l'esquena, la qual li fa de paracops. Cansades de pegar al pobre moliner, de dintre de les coxineres comencen a treure grapats de cendra i la tiren pel damunt dels curiosos que miren la facècia, als quals deixen tan bruts com poden. La cendra és de vegades posada dintre de paperines i tirada així contra les persones que estan mirant per les finestres i balcons."

El mateix dimarts de Carnestoltes, a la nit, sortia un home habilitat com les mules —l'anomenada *Mulassa* [mula guita] que Amades situa també a molts altres indrets, ja no sols del Berguedà, sinó de tot Catalunya— que tirava guitxes a tots aquells que sortien al carrer sense anar provistos d'un fanal, com a senyal que la seva absència de casa era justificada per quelcom urgent, com podia ésser anar a buscar al metge. La mula guita anava acompanyada d'altres joves del poble, que l'ajudaven a perseguir la gent, la convidaven a beure i n'eren a l'hora còmplices i víctimes.

Amades situa també, no a la Pobla, sinó al conjunt de la comarca, el *Ball de l'Aranyó* per aquesta època; tampoc m'entretindrè a parlar-ne, sols cal aclarir que actualment, a diferència del *Ball dels Moliners* i la *Mulassa* —que ja no es fan—, aquest ball perdura, però es fa per Cinquagesma, després de la *Dansa de Falgars*, en forma de joc i amb el nom de *El Jinjole* i música d'*En Joan Petit quan balla*".

Per tal d'intentar veure l'extensió d'alguns d'aquests trets comuns a totes les festes de Carnestoltes de les quals tenim notícia, podria fer-se un mapa amb les següents anotacions:

1) Balls o jocs que pressuposin violència física:

Mascarada del Llop i la Guilla, a Bagà.

Ball del Llop o de la Post, a la Plana de Vic.

Baralles entre els d'Arenys de Mar i els de Canet de Mar, o entre els de Lloret de Mar i els de Tossa de Mar.

2) Subgrup de cavalls i mules guites. Aquest grup de cavalls, cavallets, rucs i mules guites participa tant dels trets de violència física com dels de les disfresses d'animals. És, per tant, un grup de classificació intermèdia, com el llop i la guilla baganesos.

Balls de Cavallets, de Santa Cristina d'Aro i Sant Feliu de Guíxols.

Mula morta, de Palafrugell.

Guites, del Pallars Sobirà.

Comparsa de la mula, a Santa Coloma de Queralt.

Mula Blanca, de Sarroca de Bellera.

Ball del Cavallot, a Organyà i Coll de Nargó.

Burricot, de Ger a la Cerdanya.

Contrapàs del burro, a Manlleu.

Ball de la Guitza, a Busa.

Contrapàs de les Guitzes, a Saldes.

Etc.

3) Intervenció de disfresses animals (a part dels ja esmentats en el 2n. grup)

Mascarada del Llop i la Guilla.

Ball de Gitanes, de Gósol.

Ball dels Cornuts: Ripollès, Lluçanès, Garrotxa, Vall de Ribes. Empordà, Andorra, Prats de Molló.

Ball del Llop o de la Post.

Ball del Llebot, a Basella (ribera del Segre).

Barbacàs, de Canejan (Vall d'Aran).

La Raboseta, de Prat de Compte (La Terra Alta).

4) Escampada de cendra, farina, confits, etc.

Simulacre de sembra, a Castellar de N'Hug.

Centra per a escometre els passants, a Bagà, a Manresa, a la Segarra, etc.

Reimbau, de Salient.

Balls dels Confits, a l'Empordà, a Vilanova i la Geltrú, etc.

Coques de Paüls i Prat de Compte, tortades de Sant Blai a la Fatarella (tots aquest pobles, a la Terra Alta).

Anàlisi dels trets principals del Ball dels Moliners

La primera notícia que tinguérem del *Ball dels Moliners*⁵ ens arribà en forma de rondalla-llegenda: "hi havia un moliner a la Pobla, fa molts anys, que feia créixer les mesures de farina barrejant-la amb cendra. La gent de la Pobla, al cap d'un temps, va començar a emmalaltir, i ningú sabia d'on podia venir aquell mal tan estrany. Quan, d'alguna manera, s'assabentaren de la culpabilitat del moliner, les dones del poble el van apallissar violentament, entre totes, i el van fer fora de la Pobla —encara que al pobre home no li devien quedar ganes de seguir vivint-hi—. Per aquest motiu, a la Pobla, cada dimarts de Car-

Carreu que proclama la medievalitat del Molí.

BRETCHA

nestoltes commemoraven la feta amb aquest ball".

Fins aquí la narració. Resulta, però, francament sospitós el fet que:

a) El ball fos el dimarts de Carnestoltes, data prou significativa com per a fer un altre tipus de celebració i aplaçar la pallissa del pobre moliner per a un altre moment, per exemple, passada la sega —temps de moldre— que a la Pobla, encara que tardana, devia ésser a l'estiu.

b) No resulta gaire convincent el material emprat per a l'adulteració; la cendra ens suggereix d'altres coses, però no sembla pas gaire adient per a engreixar la farina i que ningú no se n'adoni.

c) Per quin motiu el moliner que apallissaven cada any anava cobert amb pells d'animals? Només per a fer coixi? És que aquesta era la vestimenta més adient per a l'ofici que hom volia representar? Indiscutiblement, no.

De la mateixa manera, ¿per què el ball no és representat per dones en lloc d'homes vestits de dona?

Obviament, pel que hem vist a la introducció, aquest ball no sols no és motivat per una escenificació de fets pretèrits més o menys reals, sinó que, com molt bé ha sabut copsar Amades quan el qualifica d'interessant, (*ens en podem felicitar*), d'alguna manera, recull la major part d'elements del Carnaval a casa nostra. Anem per parts:

1) Les disfresses

— La del *moliner*, cobert amb pells de bou o moltí i molt sovint amb banyes al cap. Crec que no hi ha res a dir, a part de remetre el lector a la introducció general, on hem parlat del mite de la mort de l'hivern.⁶

— La de les *dones*. També ací podem reconèixer clarament un dels elements més característics d'aquestes diades; la inversió sexual, no sols pel que fa a la disfressa, sinó pel fet que siguin dones,

amb estris pròpis de les seves tasques —bastons amb patates simulant filoses— les que apallissen un home, important a més, pel fet d'ésser un dels moliners del poble; també retrobem aquí la inversió de l'ordre establert, amb el triomf del sexe dèbil —les dones— sobre el fort —l'home— i de la classe humil sobre la poderosa (el moliner).

2) L'ofici de *moliner*

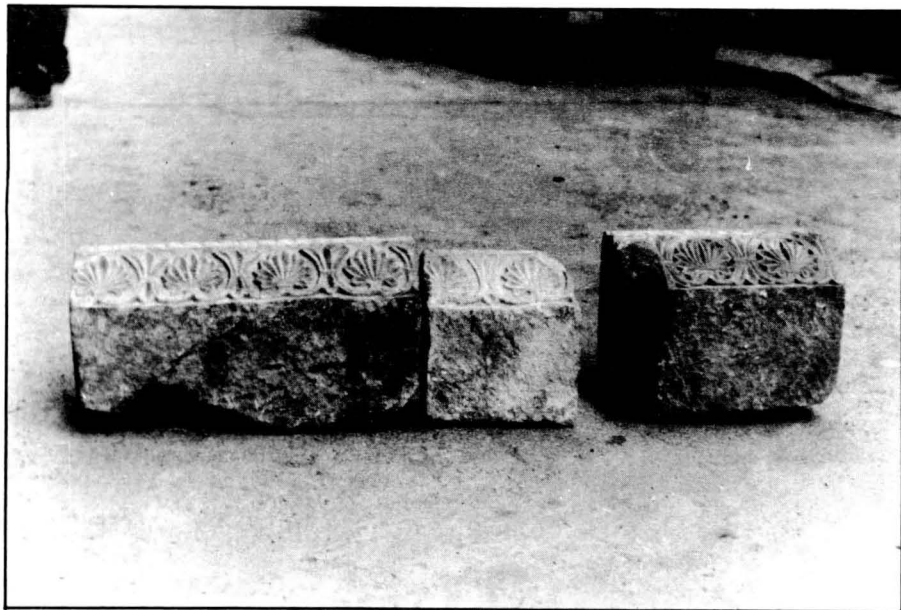
Encara que això és més aviat una elucubració meua, crec que, com ja he apuntat en parlar de la disfressa femenina, l'aparició d'un ofici com és el de moliner —i no el de carnisser o el de peixater com a d'altres llocs, p.e. les lluites mallorquines simbolitzant el combat entre la Carn i la Quaresma—, pot tenir origen en els temps feudals, quan probablement el moliner coincidia amb el senyor del poble, o, en qualsevol cas, amb una persona important. Encara que un sol exemple constitueixi una base molt pobra, puc citar un document recollit per Joan Serra i Vilaró, al seu llibre *Les Baronies de Pinós i Mata-plana*⁷, a la pàgina 312. Cito textualment:

"/Ramon de Urg/ En 1285 concedí a Guillem de Casamijana de Muga, home seu, els molins de Miró amb la condició que no hi poguessen moldre els demés dels seus dominis, qui havien d'anar als molins del dit noble senyor". (El subratllat és meu).

L'apallissament del moliner seria, doncs, una revenja per l'opressió feudal, revenja deformada al llarg dels anys i en qualsevol cas, assimilada com a un mitjà més d'inversió de l'ordre social pel Carnestoltes.

3) La participació popular:

Aquesta inversió de l'ordre social no era sols simbolitzada per mitjà de la representació sinó que acabava amb la in-

Carreus d'una important arcada del Molí de la Vila.

BRETCHA

tervenció de tot el poble, i no precisament limitant-se a escampar cendra de les paperines, sinó arribant a l'agressió física entre tots plegats, públic i balladors.⁸ Veiem doncs, que el *Ball dels Moliners* serveix també com a *vàlvula de desfogament* per a les tensions de tot tipus, i no podem dubtar de l'eficàcia de la catarsi per la violència; és curiós com aquests balls de Carnestoltes, de ball, en solien tenir només el nom i en realitat esdevenien autèntiques lluites entre veïns.

4) La cendra i la farina:

Aquestes dues substàncies, tan freqüents en els Carnestoltes d'arreu de Catalunya, arriben a nosaltres des d'èpoques oblidades, carregades de simbolisme; d'entrada ens fan pensar en l'eterna dicotomia entre el que és bo i el que és dolent, el dia i la nit⁹, les coses sagrades i les profanes. No sabriem situar ben bé, però, cada un d'aquests dos elements a un costat o altre de la dualitat. De la cendra, ja n'hem vist prou la seva ambivalència: mentre que per a Amades és el resultat de la purificació, i

escampar-la és auguri de bones collites, si hem de fer cas a la llegenda, és la part dolenta de la barreja, la que emmetzinava els poblatans, mentre que la farina seria la representació simbolitzada de les bones collites que han de venir. I, indiscutiblement, l'escampada de cendra els dimarts de Carnestoltes ens avisa del que vindrà l'endemà, el trist Dimecres de Cendra, amb l'enterrament de la festa i l'inici del temps de magre, de preparació per al renaixement de la vida —Pasqua— per mitjà del dejuni i l'abstinença, després de l'alegria d'haver aconseguit l'hivern.

Inversió sexual, subversió de l'ordre social per mitjà de la violència col·lectiva, enterrament de l'esperit de l'hivern en la forma d'animal pelut, i utilització d'elements naturals de caire simbòlic i dual —la cendra i la farina—, doncs, els trets característics que hem pogut entreveure en aquest ball i que fan que puguem inscriure'l, perfectament i amb tots els drets, dins de l'extens mosaic de manifestacions del Carnestoltes a casa nostra.

Música de "El Ball dels Moliners", interpretada amb un flabiol i un tamborí.

NOTES

1. CARO BAROJA, J.: Op. cit. a Bibliografia
2. Encara que en certes èpoques no hi hagués tal tolerància, com en el cas del franquisme, per citar el més recent, que no és l'únic.
3. ROMA, Josefina article de L'AVENÇ citat a la Bibliografia.
4. Costumari Català (vegeu cita a Bibliografia), pàgs. 234 i 235
5. Llegenda llegida en una de les revistes "LILLET", d'àmbit local. També en el n.º de la revista "CUL DE SAC", s'hi reproduïx la rondalla tradicional que sobre aquesta festa recollí en Jaume Fàbregas i Artigas.
6. Tenint en compte que aquí sols parlem de Catalunya, encara que és estès uiversalment (consulteu obres citades de CARO BAROJA i Fina ROMA).
7. Vegeu Bibliografia.
8. Sembla que justament el ball va deixar de fer-se un any de la Dictadura d'en Primo per la violència que implicava, que no s'acabava en concloure el ball.
9. O, com diu aquell joc infantil: si i no, blanc i negre, or i plata...

L'EROL, dóna les gràcies al Sr. Pujals per la facilitat donada per a realitzar les fotografies.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan: *Costumari català* Barcelona
 A. ARTIS-GENER: *Festes populars a Catalunya*
 Edit. HMB SA. Barcelona 1980
 ROMA RIU, Josefina: *El Carnaval: la festa de festes*, a L'AVENÇ N.º 24, Febrer 1980. *Dossier: El Carnestoltes*
 BATISTA I ROCA, J. *Manual per a recerques etnogràfiques a Catalunya* Arxiu d'Etnografia i Folklore. Barcelona 1922
 CAPMANY, Aurelia: *El ball i la dansa popular a Catalunya* Barcelona
 CARO BAROJA, Julio: *El Carnaval* Madrid 1979
 PRAT, Joan - CONTRERAS, Jesús: *Les festes populars* Col·lecció "Coneguem Catalunya". Barcelona 1982
 SERRA i VILARÓ, Joan, Pvre.: *Baronies de Pinós i Mataplana* (vol. I) Barcelona 1930
 PUBLICACIONS LOCALS: *EL LLOBREGAT* (anys 1931 al 34) *LILLET* (exemplars dispersos) *CUL DE SAC*, n.º 6, 1979

Núria Alba Roma, llicenciada en Antropologia

L'EROL

REVISTA CULTURAL DEL BERGUEDA

CENTRE DE RECERQUES DEL BERGUEDA

SUBSCRIVIU-VOS-HI!